

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Хусам Халіль Бадра

УДК 721.05.053

**РЕГІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ АРХІТЕКТУРИ
ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА У КРАЇНАХ АЛЬ-ШАМУ**

18.00.01 - Теорія архітектури,
реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків - 2002

42.01
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії міського господарства Міністерства освіти та науки України, кафедра "Архітектурного проектування і рисунку"

42.025.7
Науковий керівник

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00761854 (V)

доктор архітектури, професор
КРИЖАНОВСЬКА Неллі Яківна.
Харківська державна академія
міського господарства, зав. каф.
"Архітектурного проектування
і рисунку"

Офіційні опоненти:

доктор архітектури, професор НІКОЛАСНКО Володимир Анатольович, Полтавський державний технічний університет імені Юрія Кондратюка Міністерства освіти і науки України, кафедра "Дизайну архітектурного середовища";

кандидат архітектури, професор ГРЕБЕНЮК Георгій Євгенович, Харківський університет внутрішніх справ, кафедра "Прикладної соціології".

Провідна установа:

Національна академія
образотворчого мистецтва та
архітектури, м. Київ.

Захист відбудеться "11" Серпня 2002 р. о 15 годині на засіданні

спеціалізованої вченої ради Д 64.065.02 при Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури за адресою: 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури: 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40

Автореферат розісланий 08.Травня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат архітектури, доцент

О.О. Фоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена державною політикою країн Аль-Шаму.

Країни Аль-Шаму, розташовані в східній частині Середземного моря (Сирія, Ліван, Йорданія і Палестина), є країнами Близького Сходу, що розвиваються з різним рівнем соціально-економічного розвитку, але економічно і науково-технічно ці країни взаємопов'язані. Їх територія, переважна єдність державної мови (арабська), і специфічні природно-кліматичні особливості дають можливість спільно розглядати закономірності формування житлового середовища, яке створювалося протягом всієї історії їх розвитку. Сьогодні ці країни характеризують процеси стрімкої урбанізації: швидкий зріст населення, інтенсивне збільшення міського населення, пов'язане з масовою сільською міграцією, зростання промисловості у великих і крупних містах (Халеб, Бейрут, Амман, Дамаск та інших). Виникає необхідність будівництва нових житлових утворень, їх органічному поєднанні з існуючою забудовою і природним середовищем. Тому проблема формування житлового середовища в країнах Аль-Шама зберігає первинне значення, як в цей час, так і в перспективі.

У районі Аль-Шам велика увага приділяється формуванню житлового середовища на декількох рівнях: державному, регіональному, місцевому із залученням приватних фірм. Сьогодні більшість населення районів Аль-Шаму мешкає в сільській місцевості, однак, інтенсивна міграція з сільських районів щорічно змінює це співвідношення, продовжує залишатися гострим питання незаконно забудованих територій з площею, що займає біля 13 тис. га, та на яких проживає близько 2 млн. чоловік. Ці факти свідчать про те, що однією з важливих задач є забезпечення населення необхідною кількістю житлової площі, а також створення чіткої функціонально-планувальної структури житлового середовища і виявлення тенденцій його перспективного розвитку.

У зв'язку з цим підвищується роль наукової обґрунтованості рішень, що приймаються. Аналіз основних напрямків досліджень з даної проблематики показав, що в останні роки появилася велика кількість розробок, що розглядають окремі аспекти проблеми формування житлового середовища, але не досліджують її загалом з урахуванням особливостей еволюційного розвитку.

Слід відзначити різнобічну спрямованість наукових розробок. Так, типологічні аспекти розвитку архітектури арабських країн відображені в роботах Вороніної В.І., Каптерева Т. П. Особливо докладно еволюція об'ємно-просторових форм в архітектурі арабських країн Близького Сходу розглянута в роботі Раллева А.Б. Специфіка формування народного арабського житла викладена в роботах Аль-Вахабі, Кафаль Г. Особливості формування міського багатопверхового житла в

умовах жарких країн досліджені в роботах Порада Н., Салаха А., Юсеф Хусама та інш.

Принципи організації житлової забудови передгірних територій району Аль-Шам розглянуті в роботі Слейман М.А.

Вивчення автором історичної спадщини своєї країни базувалося на роботах вітчизняних і зарубіжних фахівців: Салім Хамаде, Салібі Камаль Сулеймана, Авада Мунзера, Рашад - ель Джистра та інших.

Викладена актуальність і недостатній стан вивченості обраної теми свідчать про необхідність здійснення теоретичного дослідження, що виявляє основні закономірності формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму в процесі його еволюційного розвитку, визначення його основних структурних елементів і принципів проектування, а також розробки рекомендацій по перспективному розвитку.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці науково - обґрунтованих положень, що розкривають специфіку формування житлового середовища з урахуванням комплексу діючих факторів, в процесі його еволюційного розвитку.

Відповідно до поставленої мети були визначені задачі дослідження:

1. Вивчити і проаналізувати основні напрямки досліджень з проблеми формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму. Визначити основні соціально-економічні показники цих країн.
2. Узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід проектування житлового середовища в країнах з жарким кліматом і визначити комплекс діючих факторів.
3. Виявити специфіку формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму з урахуванням природно - кліматичних факторів.
4. Визначити основні періоди і етапи еволюційного формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму.
5. Виявити функціонально-планувальну структуру середньовічного арабського житла і традиції регіональної архітектури.
6. Визначити основні структурні елементи житлового середовища. Розробити модель формування житлового середовища з урахуванням комплексу діючих факторів.
7. Визначити принципи проектування житлового середовища і виявити пріоритетні напрямки його перспективного розвитку.

Об'єктом дослідження є житлові території в містах Аль-Шаму, розташовані в історичній і новій забудові. Особливу увагу приділено виявленню специфіки формування арабського житла.

Предмет дослідження: виявлення особливостей формування житлового середовища в різні історичні періоди.

Межі дослідження. Хронологічно предмет дослідження включає розгляд всього періоду розвитку цивілізації в країнах Аль-Шаму. За характером містобудівних параметрів є обмеження. Специфіка формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму розглядається тільки в міському середовищі, як в історичній, так і в новій забудові.

Методика дослідження: аналіз і систематизація літературних джерел; картографічних, проектно-планувальних і статистичних матеріалів, натурні обстеження; експериментальне проектування.

Наукова новизна отриманих результатів.

Наукова новизна проведених досліджень і отриманих результатів полягає в науково-обґрунтованому підході до формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму з урахуванням комплексу діючих факторів, у виявленні періодів і етапів формування житлового середовища в процесі історичного розвитку суспільства, у визначенні принципів його проектування і розробці рекомендацій з перспективного розвитку.

Виходячи з цього, наукову новизну положень дисертаційної роботи, які безпосередньо належать автору, складають:

1. Виявлена і теоретично обґрунтована специфіка формування житлового середовища з урахуванням природно-кліматичних факторів. Розроблена аналітична модель, що характеризує цю специфіку.
2. Визначені періоди і етапи еволюційного формування житлового середовища в процесі історичного розвитку суспільства в країнах Аль-Шаму.
3. Виявлені традиції регіональної архітектури і визначені основні принципи формування житлового середовища.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Достовірність наукових результатів і висновків забезпечена: методологією вихідних позицій, відповідністю методів дослідження його меті і завданням, кількісним і якісним аналізом значного обхвату теоретичного і емпіричного матеріалу.

Наукове значення роботи.

У дисертації вперше проведено аналіз формування житлового середовища з урахуванням комплексу діючих факторів, що дозволило визначити специфіку формування житлового середовища і арабського житла в різні історичні періоди, а також розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо його перспективного розвитку.

Практичне значення роботи.

Основні висновки і результати роботи можуть бути використані державними установами країн Аль-Шаму при формуванні національної програми по містобудуванню, розробці проектних пропозицій по формуванню житлових територій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно державним програмам архітектурно-містобудівного удосконалення формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з пріоритетною тематикою наукових розробок кафедри "Архітектурного проектування і рисунку" Харківської державної академії міського господарства, де була виконана робота. Розроблені автором рекомендації були впроваджені в учбовий процес для удосконалення методів навчання і виховання майбутніх архітекторів-містобудівників з країн, що розвиваються.

Особливий внесок здобувача.

Дисертаційне дослідження є персональною роботою, а отримані результати - особливий внесок автора в науку.

Апробація роботи і впровадження результатів дисертації.

Результати дисертаційної роботи викладені на щорічних науково - практичних конференціях Харківської державної академії міського господарства (1997 - 2001 р.)

Наукові результати впроваджені:

1. В учбовий процес в науково-технічному коледжі Шараф-Алеро (Ізраїль), для виконання курсових проектів.
2. У розробку дипломних проектів, виконаних на реальних підсоновах дипломантами з країн Аль-Шаму в ХДАМГ.
3. В учбовий процес при викладанні лекційних курсів "Основи містобудування" в ХДАМГ.

За темою дисертації автором опубліковано п'ять наукових статей; дві у спів-авторстві загальним обсягом 1,5 д. а. В них досить повно відображено зміст дисертації по всім розділам.

Структура і обсяг роботи.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, додатку. Результати дослідження викладено на 151 сторінках, що містять 100 сторінок тексту і 43 графічні ілюстрації, 9 сторінок списку використаних джерел (155 найменувань) і додаток.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається об'єкт, предмет, задачі і методи дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість дослідження, сформульовані основні положення, які ви-

носяться автором на захист.

У першому розділі "Сучасний стан науки і практики по формуванню житлового середовища в країнах з жарким кліматом" - на основі аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури дана коротка оцінка основних напрямів досліджень за даною проблематикою, визначені вихідні теоретичні положення. Виявлені основні фактори, що впливають на формування житлового середовища. Встановлено, що пріоритетними факторами в країнах Аль-Шаму є природно - кліматичні. Визначена специфіка формування житлового середовища з урахуванням природно - кліматичних факторів.

У другому розділі "Регіональні особливості розвитку формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму" - на основі аналізу еволюційного розвитку суспільства викладені закономірності формування житлового середовища в різні історичні епохи. Визначено дію інших культур, що вплинули на формування житлового середовища. Виявлена функціонально-планувальна структура житлового середовища і арабського житла на різних етапах історичного розвитку. Розглянуті національні мотиви в формуванні житла і житлового середовища взагалі.

У третьому розділі "Сучасні прийоми формування і перспективи розвитку житлового середовища в країнах Аль-Шаму" - на основі аналізу практики проектування, дослідження нових житлових районів розглянуті особливості сучасних прийомів формування житлового середовища. Визначена його планувальна структура і виявлені основні засоби формування. Розроблена методологічна модель його комплексного проектування. Викладено рекомендації щодо формування комфортного житла в країнах Аль-Шаму з урахуванням перспективних тенденцій його подальшого розвитку.

У закінченні викладені основні наукові висновки, отримані в дисертації, надані рекомендації щодо впровадження результатів дослідження в практику, позначені шляхи подальшого вирішення проблеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Перший розділ дисертації "Сучасний стан науки і практики по формуванню житлового середовища в країнах з жарким кліматом" присвячено постановці проблеми дослідження.

Аналіз основних наукових досліджень за даною проблематикою показує їх різнобічну спрямованість. Всі ці розробки можна диференціювати у декількох напрямках:

– дослідження питань взаємозв'язку житлової забудови та зовнішнього середо-

- вища з урахуванням конкретної містобудівної ситуації і природних факторів;
- розгляд широкого кола питань, пов'язаних з організацією житла;
- поверховість і орієнтація житлових будівель, оптимальна функціонально-планувальна структура квартир з урахуванням демографічних факторів, їх обладнання, виявлення національного колориту в формуванні інтер'єрів, створення комфортного житла з урахуванням кліматичних факторів та інш.;
- вивчення і дослідження індустріалізації житлового будівництва, вибір шляхів індустріалізації монолітного домобудівництва, поліпшення технічного рівня будівництва, зниження вартості і матеріалосмності та інш.;
- постановка і вирішення архітектурно - художніх задач, спрямованих на підвищення якості житлового середовища, усунення невизначеності нових житлових утворень.

Треба відзначити недостатню розробленість методів урахування суми історико-географічних і релігійних особливостей формування житлового середовища. Тому в дисертації приділено велику увагу аналізу історико-культурної спадщини та особливостям формування житлового середовища в процесі його еволюційного розвитку з урахуванням комплексу діючих факторів. Як визначальні фактори, що враховуються в процесі аналізу житлового середовища, виділені:

- природно-кліматичні умови, яким найбільш повно відповідає традиційна архітектура житла, що склалася, і житлового середовища загалом зі специфічною структурою поєднання відкритих, напіввідкритих і замкнених просторів, з конструктивними і архітектурно - художніми рішеннями з урахуванням тимчасових характеристик об'єктів, що розглядаються;
- історико-географічні, які дозволяють виявити закономірності формування житлового середовища в процесі історичного розвитку суспільства, з урахуванням складних соціальних процесів, що змінюють геополітичну картину світу і виявляють вплив різних культур і цивілізацій на формування архітектури і зокрема житла;
- релігійні, що характеризують систему поглядів на походження світу і життя на землі, моральні, етичні принципи людини, що визначають їх віру (іслам, християнство та інш.), і які вплинули колосальний чином на формування житлового середовища;
- національно-побутові умови, котрі проявляються у використанні в архітектурі житла певних конструктивних прийомів і деталей в організації планувальної структури житлових приміщень, в ізольованості житла від навколишнього середовища, в наявності розвиненого літнього побуту, в розподілі приміщень за статевими ознаками та інш.;
- еколого-містобудівні, які дозволяють враховувати функціонально-планувальну

структуру міст, що склалася (центр - житлові райони - промисловість), невід'ємним елементом яких є житлове середовище, а також проаналізувати характер транспортних і пішохідних комунікацій, які створюють структурний каркас житлових утворень, їх вплив на екологічний стан середовища;

- соціально-демографічні умови, що характеризуються високим приростом населення, різноманіттям структур сімей з переважанням високого показника середнього розміру сім'ї, наявністю великої кількості сімей з низькими і середніми прибутками;
- естетичні, котрі дозволяють оцінити архітектурно-художні параметри житлового середовища - композицію об'ємно-просторового рішення, її індивідуальність з виявленням історико-культурних особливостей і національних традицій, колористичне рішення окремих житлових будівель і середовища загалом та інш.;
- техніко-економічні, що дозволяють враховувати вартісні показники житлових будівель і середовища загалом, аналізувати джерела фінансування та інш.

У процесі дослідження встановлено, що пріоритетними факторами у формуванні житлового середовища є природно - кліматичні. Композиційна структура житлових утворень і окремих житлових будівель протягом історії розвитку цивілізації цих країн формувалася відповідно до особливостей природних умов - клімату і рельєфу.

Країни Аль-Шаму розміщуються в передній Азії і займають територію рівну 302,7 тис. кв. км. Біля 60 % території характеризують гірські і передгірні райони. Рельєф є активним компонентом формування житлових утворень. Різноманітність рельєфу обумовила різноманітність клімату країн Аль-Шаму. Тут виділяють декілька кліматичних зон: субтропічну, гірську (помірну), жарко-суху, континентальну.

Для природи району Аль-Шама характерна зміна типів ландшафту: чергування високих гір і глибоких котловин, дільниць вічнозеленої рослинності з дільницями позбавленими всіякої рослинності (спекотні пустелі).

Природні контрасти територіальних умов країн Аль-Шаму, багатий вибір будівельних матеріалів створили передумови для розвитку різноманітних місцевих будівельних прийомів і традицій, які переслідували дві мети - створити комфортні мікрокліматичні умови, захистити людину від негативного впливу навколишнього середовища і зробити житло укріпленим і неприступним.

Процес еволюції житлового середовища з урахуванням природно-кліматичних факторів був досить складним і залежав, передусім, від технічних можливостей людини і суспільства загалом. Поступово відпрацьовувалися прийоми формування житлового середовища з комфортними параметрами з викорис-

танням різноманітних технічних прийомів і устроїв. Створювалася певна номенклатура типів житла:

- вирубані в скелі споруди - печерне житло;
- підземні сердаби з проточною водою і захистом стін зовні;
- напівпідвальні споруди "НИМ";
- житло з плоским дахом і внутрішнім двориком;
- купольні і склепінчасті споруди з машрабіями;
- споруди на терасах з сердабами та інші.

Загалом, формування житлового середовища країн Аль-Шаму здійснювалося у відповідності зі специфікою клімату: жаркого - вологого на заході і жаркого - сухого на сході.

У зонах з жарким сухим кліматом набули поширення замкнені архітектурно-планувальні структури: житлові будівлі з внутрішнім двориком з включенням в їх планувальну структуру водних пристроїв, рослинності - дерев, газонів, при цьому забезпечується захист від проникнення пилу і піску і створюються сприятливі умови вентиляції приміщень.

У зонах з жарким вологим кліматом набули поширення відкриті архітектурно-планувальні структури житлових будівель, що забезпечують крізне провітрювання приміщень.

Другий розділ дисертації "Регіональні особливості розвитку формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму" присвячено виявленню закономірностей формування житлового середовища в процесі його еволюційного розвитку. Важливою історичною подією, що вплинула на розвиток арабської культури і архітектури, з'явилося прийняття релігії іслам (умовно в 622 р.). Внаслідок цього історія архітектури мусульманських країн часто розглядається в двох основних періодах - доісламський та ісламський.

У даній роботі також прийняте це умовне історико-релігійне розділення, що дозволяє більш повно виявити специфіку формування житлового середовища з урахуванням історико-географічних, релігійних, національно-побутових і соціально-економічних факторів.

Ці фактори дозволяють більш чітко визначити основні історичні етапи формування житлового середовища, обумовлені впливом культур інших країн і імперій, які надовго поневолили землі Аль-Шаму. Найбільш відчутний вплив на формування житлового середовища в доісламський період розвитку надали фінікійська, греко-римська і візантійська цивілізації.

Вплив цих культур потрібно розглядати як певні історичні етапи формування

житлового середовища;

- 1 етап - 20 сторіччя до н.е. - 15 сторіччя до н.е. (вплив фінікійської культури);
- 2 етап - 15 сторіччя до н.е. - кінець 4 сторіччя н.е. (вплив греко-римської культури);
- 3 етап - 4 сторіччя н.е. - 7 сторіччя н.е. (вплив візантійської культури).

Аналіз формування житлового середовища в ці історичні етапи розвитку показує, що величезний вплив на формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму надала греко-римська цивілізація. Вона обумовила появу в житловому середовищі таких конструктивних елементів, як арка, купол, колона та інших. Під впливом античної культури остаточно сформувався тип житла з внутрішнім двориком і розподілом на чоловічу і жіночу частини.

Житлове середовище почало формуватися у вигляді системи кварталів з регулярним плануванням і чітко позначеним центром. Його структурною одиницею став квартал з системою житлових будівель і екстер'єрних просторів зі специфічною структурою поєднання відкритих, напіввідкритих і замкнених просторів з конструктивними рішеннями створення житла з місцевих матеріалів з комфортним мікрокліматом, що забезпечує захист від несприятливих погодних умов. Вони зумовили ізоляваність житла від навколишнього середовища і обумовили появу айвану як важливого планувального і конструктивного елемента житлового середовища, а також наявність будинків з сердабами і машрабіями.

Доісламський період розвитку сприяв появі різноманітних типів житла, яку можна диференціювати за цілим рядом критеріїв:

- за характером осілости (кочове, напівкочове, напівосіле, осіле);
- за рівнем забезпеченості (для знатті, для багатих громадян, середньої забезпеченості і для бідних);
- за характером використання рельєфу (на плоскому рельєфі, терасоване, на плоскому рельєфі з використанням підземного простору);
- за конфігурацією в плані (прямокутне, квадратне, кругле, складних контурів та інше.);
- за типами конструктивних систем (блокове, каркасне, змішане);
- за характером рішення покрівлі (з пласкою покрівлею, чотирьох і двохскатні, баштові і змішані);
- за поверховістю (малоповерхові в 1 - 2 поверхи і підвищеної поверховості до 7 поверхів);
- за характером будівельних матеріалів, що застосовуються (дерев'яні, кам'яні,

саманові, змішаного типу).

В усіх типах житла його просторова організація була зумовлена сукупністю біологічних і соціальних потреб окремої людини, сім'ї, а також певних груп людей. Еволюція цих потреб вплинула на зміни просторової організації житла і житлового середовища загалом.

У доісламський період розвитку житлове середовище сформувалося як функціонально - планувальна структура, що включає закриті і відкриті простори. До закритих (інтер'єрних) просторів потрібно віднести житлові будівлі з виникаючими в них функціональними процесами. До відкритих просторів (екстер'єрних) відноситься територія, яка безпосередньо оточує житлові будинки (двори, вулиці і провулки).

Житлове середовище, що складається з системи інтер'єрних та екстер'єрних просторів, було основною частиною будь-якого міста на різних етапах його історичного розвитку та мало цілком визначені архітектурно-містобудівні характеристики.

Еволюційне формування житлового середовища продовжувалося в ісламський період розвитку.

Ісламський період розвитку житлового середовища в країнах Аль-Шаму почав здійснюватися з 7 століття н. е. Цей процес був досить складним і здійснювався в декілька етапів, зумовлених соціально - історичним розвитком суспільства:

- Омейядський Халіфат (7 ст. - 8 ст.);
- Аббасидський Халіфат (8 ст. - 13 ст.);
- період правління Фатімідов і Мамлюков (13 ст. - 16 ст.);
- період правління Османської імперії (16 ст. - початок 20 ст.)

Аналіз формування житлового середовища в ці історичні етапи показав, що основною планувальною структурною одиницею житлового середовища продовжував залишатися квартал. Житлове середовище органічно входило до планувальної структури міст і створювалося із системи кварталів, диференційованих за релігійними, етнічними і виробничими ознаками.

Невід'ємним елементом ісламського кварталу є мечеть і цілий ряд культових будівель. Забудова кварталів здійснювалася малоповерховими будинками в 1, 2 поверхи. Основними типами житла стали замкнений, дворовий, баштовий.

У 17 сторіччі остаточно сформувалася функціонально - планувальна структура житлового середовища і арабського будинку, з системою великих внутрішніх приміщень, послідовно з'єднаних один з одним вхідними отворами з диванами і айванами, що створюють сприятливі мікрокліматичні умови.

У цей час триває економічний процес розвитку міст. Зростання міст поси-

лювало вплив городян на політичне життя і поступово послабляло позиції духовенства. Однак вплив релігії на формування архітектури і мистецтва був досить сильним до 18 століття. У 19 столітті міста країн Аль-Шаму збільшувалися за чисельністю населення і займали все більші території. Здійснювалося будівництво різноманітних житлових будинків. До кінця 20 віку остаточно визначилися традиції регіональної архітектури в формуванні житлового середовища. Їх характеризують різноманітність архітектурно-планувальних прийомів організації житлових будинків.

Найбільш поширеними були будинки з айванами, галерейні і змішаного типу.

Основним елементом фасаду будь-якої житлової будівлі стали арки. Контури арок - напівдзеркальні, цибулинні або хеллами (тобто серпасті), стрілчасті араби. Необхідний компонент житла - напіввідкриті приміщення - портики і лоджії. Саме ці просторові елементи насамперед визначають регіональні характеристики житла.

У третьому розділі "Сучасні прийоми формування і перспективи розвитку житлового середовища" розглядається розвиток формування житлового середовища у 20 сторіччі в період проголошення незалежності країнами Аль-Шаму. На процес формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму на початку 20 сторіччя вплинула європейська культура, оскільки ці країни знаходилися в колоніальній і напівколоніальній залежності від Англії і Франції. Здійснюється будівництво багатоповерхових будівель європейського типу. У зв'язку з міграцією населення в міста в середині 20-го сторіччя розширюється їх територія.

Ускладнюється транспортна інфраструктура багатьох міст, з'являються нові житлові райони з мікрорайонною забудовою. Велика увага приділялася формуванню системи відкритих житлових просторів. Первинною планувальною структурною одиницею житлового середовища стає житлова група з дитячими яслами-садками. Вона включає певний набір планувальних елементів.

Проведений автором аналіз формування житлового середовища в різні історичні періоди свідчить про те, що житлове середовище являє собою систему відкритих і закритих просторів з явно вираженими інтегрованими процесами, зумовленими природно-кліматичними умовами, національно-побутовими традиціями і соціально-демографічними факторами. Структурними одиницями житлового середовища відкритих просторів є:

- в історичній забудові - квартал, житлові вулиці, двір;
- в новій забудові - житловий район, мікрорайон, житлова група, курдонери, перехрестя, сквери.

Основною структурною одиницею закритих (інтер'єрних) просторів є житловий осередок (квартира). Вона має таку архітектурно-планувальну характеристику: площа (загальна, корисна); номенклатура приміщень (кімнат); площа кожної кімнати, характер планувальних взаємозв'язків.

Процес життєдіяльності людини в системі відкритих і закритих просторів здійснюється на декількох рівнях:

- суспільно - соціальному (спілкування, виховання, відпочинок, індивідуальна праця);
- життєзабезпечливому (їжа, сон, особиста гігієна, фізкультура, лікування);
- побутовому (приготування їжі, прибирання, прання, зберігання).

Кожний з перелічених циклів єдиного процесу відбувається в своїй функціональній зоні, в певному просторі - інтер'єрному або екстер'єрному. У процесі дослідження встановлено, що на характер організації сучасного арабського житла впливає образ життя сім'ї і її основні характеристики: склад сім'ї, соціальний статус (рівень матеріальної забезпеченості), релігійні переконання, освіта, професійна приналежність, рівень контактів, любительська діяльність, міра користування суспільним обслуговуванням та інше.

Однією з основних характеристик є соціальний статус сім'ї, який визначає рівень її матеріальних можливостей. Тому характер організації житла з урахуванням його перспективного розвитку потрібно розглядати диференційовано:

- житло для незаможних (населення з низькими прибутками);
- житло для людей середньої забезпеченості;
- житло для людей з високим рівнем прибутків (для багатих).

Визначено, що комплексне проектування житлового середовища потрібно здійснювати з урахуванням наступних принципів:

- історичної спадкоємності;
- комфортності зовнішніх і внутрішніх параметрів середовища;
- змістовності і виховального впливу;
- індивідуальності і неповторності;
- поліфункціональності і безперервності.

Основним критерієм організації усіх видів житла є комфортність житлового середовища.

Екологічний комфорт досягається забезпеченням оптимальних мікрокліматичних умов (температурний, вологісний, інсоляційний, вітровий, шумовий режими середовища мешкання).

Функціональний комфорт забезпечується необхідним набором планувальних елементів, оптимальними параметрами (величина площі, об'єм, обладнання, висо-

та приміщень і т. п.), а також їх раціональним взаємозв'язком.

Естетичний комфорт створюється певними композиційними прийомами організації відкритих і закритих просторів, розробкою колористичного*/ рішення дизайну всіх елементів, стильовою єдністю середовища, використанням традицій регіональної архітектури.

Показники комфорту житлового середовища в цілому включають всю перелічену сукупність параметрів, які його характеризують.

У перспективі найбільш комфортним видом житла будуть продовжувати залишатися індивідуальні житлові будинки традиційного типу з внутрішнім двориком, айванами і диванами, які забезпечують всі необхідні функції житла: прийому і приготування їжі, сну, санітарної гігієни, зберігання, побутової праці, індивідуальної роботи, відпочинку і т. д.

Планувальна структура таких будинків досить різноманітна, її характеризує органічний зв'язок з природним середовищем: біля будинку розміщується рекреаційна зона з басейном, обслуговуюча зона (гараж, підсобні приміщення, фруктовий сад). Житлові будівлі мають систему інтер'єрних просторів, розташованих в двох рівнях. Комфорт житла залежить від рівня забезпеченості сім'ї.

Найбільш низькі показники комфорту має житло для малозабезпечених сімей. Його характеризують традиційні квартали з мінімальними параметрами комфортності середовища. З метою поліпшення комфортності середовища і забезпечення житлом цієї категорії населення необхідно розвивати індустрію домобудівництва і створювати житло з низькими економічними показниками. Вивчення демографічного фактора і його вплив на характер планувальної організації житлового середовища дозволило виявити найбільш перспективні типи житла в районах Аль-Шаму.

У зв'язку з дефіцитом земельних ресурсів найбільш перспективним житлом стануть багатофункціональні житлові комплекси для людей середньої забезпеченості. Вони включають в свою планувальну структуру громадсько-торгівельні центри, сади, школи, автостоянки, спортивні майданчики, майданчики для відпочинку і т. п.

Первинною структурною одиницею житлових комплексів є житловий осередок. Житлові осередки квартир враховують демографічний склад середньої арабської сім'ї на 3-7 чоловік. Структура житлових осередків має певні параметри. Мінімальний розмір загальної площі становить 130 кв. м, а максимальний – 190 кв. м. У планувальну структуру житлових осередків входять: хол, вітальня, спільна кімната для сім'ї, кухня-столова, комора, два санвузла, 3-4 спальних кімнати і лоджії. Вони забезпечують здійснення всіх необхідних процесів життєдіяльності людини.

Житлові комплекси можуть включатися в планувальну структуру як існуючих, так і житлових утворень, які реконструюються. Вони можуть розміщуватися як в передгірних, так і гірських районах. Багатопрофільні, багатofункціональні житлові комплекси створюють комфортні умови для мешкання за функціональними, економічними і естетичними показниками і стануть пріоритетним типом житла в країнах Аль-Шаму в третьому тисячолітті для більшості населення.

ВИСНОВКИ

1. Порівняльна характеристика країн Аль-Шаму дозволила визначити їх основні показники соціально-економічного, демографічного і містобудівного розвитку. Загальна територія - 302,7 тис. кв. км. Чисельність населення становить більше за 20 мільйонів чоловік. Щільність населення - 1384 чол./кв. км. Біля 60% території складають гірські та передгірні райони. Питома вага міського населення становить 80%, що свідчить про високі і швидкі темпи урбанізації цих країн.

2. Узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду проектування житлового середовища в країнах з жарким кліматом дозволило встановити, що найважливішими факторами, що визначають структуру, зміст і умови розвитку житлового середовища з'являються природно-кліматичні, історико-географічні, релігійні, національно-побутові, еколого-містобудівні, соціально-демографічні, естетичні, техніко-економічні. Серед них першочерговим і визначальним є природно-кліматичний фактор, який виявляє цілий ряд основних показників розвитку формування житлового середовища.

3. Виявлено, що природно-кліматичний фактор зумовив характер організації житлового середовища в країнах Аль-Шаму - створення замкнених архітектурно-планувальних структур в умовах жаркого сухого клімату на Сході і відкритих архітектурно-планувальних структур в умовах жаркого вологого клімату на Заході. Природно-кліматичні умови сприяли появі певної номенклатури типів житла в процесі його еволюційного розвитку:

- вирубані в скелі споруди печерного типу;
- підземні сердаби із захистом стін зовні;
- напівпідвальні споруди "НИМ";
- житло з плоским дахом і внутрішнім двориком;
- купольні та склепінчасті споруди з машрабіями;
- споруди на терасах із сердабами.

4. На основі аналізу історико-географічних, соціально-демографічних, релі-

гійних факторів встановлено, що регіональні особливості формування житлового середовища в країнах Аль-Шаму визначилися в доісламський та ісламський періоди розвитку.

На формування житлового середовища в доісламський період розвитку вплинули фінікійська, греко-римська і Візантійська цивілізації. Вплив цих культур треба розглядати як певні історичні етапи формування житлового середовища:

- 1-ий етап - 20 сторіччя до н.е. - 15 сторіччя до н.е. (вплив фінікійської культури);
- 2-ий етап - 15 сторіччя до н.е. - кінець 4 сторіччя н.е. (вплив греко-римської культури);
- 3-ий етап - 4 сторіччя н.е. - початок 7 сторіччя н.е. (вплив візантійської культури).

Найбільш вплинула на формування житлового середовища греко-римська цивілізація. Під дією цієї культури остаточно сформувався тип житла з внутрішнім двориком і розподілом на чоловічу і жіночу частину, велике розповсюдження набули будинки з арками, колонами.

5. Визначено, що ісламський період розвитку житлового середовища в країнах Аль-Шаму розпочався з 7 сторіччя н.е. Цей процес був досить складним та здійснювався в декілька етапів, які були обумовлені соціально-історичним розвитком суспільства.

- Омейядський Халіфат (7 ст. - 8 ст. н.е.);
- Аббасидський Халіфат (8 ст. - 13 ст. н.е.);
- час правління Фатімідов і Мамлюков (13 ст. - 16 ст. н.е.);
- час правління Османської імперії (16 ст. - початок 20 ст.).

Аналіз формування житлового середовища в ці історичні етапи показав, що основною планувально-структурною одиницею житлового середовища був квартал. Житлове середовище створювалося з системи кварталів, диференційованих за релігійним, етнічним і виробничим принципами. Невід'ємним елементом кварталу були культові споруди - мечеть та інші.

6. Виявлено, що традиції регіональної архітектури, передусім, характеризують використання прийомів організації 2-х типів житла - баншового і дворового. Основними елементами фасаду будь-якого типу житла були арки, віконні отвори з машрабіями, різноманітні ґрати і т.п.

7. Визначено, що на всіх етапах історичного розвитку житлове середовище являло собою систему відкритих і закритих просторів з явно вираженими інтеграційними процесами. Структурними одиницями житлового середовища відкритих

просторів є:

- в історичній забудові - квартал, житлова вулиця, двір;
- в новій забудові - житловий район, мікрорайон, житлова група, курдонери, перехрестя, сквери, бульвари.

Основною структурною одиницею закритих, інтер'єрних просторів є житловий осередок (квартира). У роботі дана характеристика всіх структурних елементів житлового середовища. Розроблена модель формування житлового середовища з урахуванням комплексу діючих факторів.

8. Встановлено, що основним критерієм формування всіх видів житла є комфортність житлового середовища. У роботі визначені її основні параметри.

У перспективі найбільш комфортним типом житла будуть продовжувати залишатися індивідуальні житлові будинки традиційного типу і сучасні, які забезпечують здійснення всіх необхідних функцій житла.

У зв'язку з дефіцитом земельних ресурсів найбільш перспективним видом житла стануть багатфункціональні - купольні, багатпрофільні житлові комплекси, що являють собою систему відкритих і закритих просторів з обслуговуючою і рекреаційною функцією. Первинною структурною одиницею житлових комплексів є житловий осередок (квартира), що враховує демографічний склад середньої арабської сім'ї (3-7 чол.) і яка забезпечує необхідні показники комфорту житлового середовища.

СПИСОК АВТОРСЬКИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Хусам Халиль Бадра. Закономерности формирования жилой среды в Палестине //Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. Вып. 20. Часть 1.-К.: "Техника". ХГАГХ, 1999. - С 87-90.
2. Хусам Халиль Бадра. Влияние природно-климатических факторов на формирование жилой среды стран Аль-Шамы //Традиції та новатції у вищій архітектурно-художній освіті. Збірка наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії. Вип. 4-5.-Харків.: ХХПІ, 1999. - С 150-151.
3. Хусам Халиль Бадра, Крижановская Н.Я. Формирование жилой среды в доисламский период развития в странах Аль-Шамы //Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. Научно-технический сборник. Вып.2.- Одесса: ОГАСиА, 2001. - С 37 - 42.
4. Хусам Халиль Бадра, Крижановская Н.Я. Формирование жилой среды в ислам-

- ський період розвитку в страхах Аль-Шама //Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Збірка наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії. Вип. 6-1.-Харків.: ХХІІ, 1999-2000. – С 101 – 104.
5. Хусам Халиль Бадра. Перспективная тенденция формирования жилой среды в странах Аль - Шама. //Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Збірка наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії. Вип. 2-3.-Харків.; ХХІІ, 2001. – С 12 – 15.

АНОТАЦІЯ

Хусам Халіль Бадра. Регіональні традиції архітектури житлового середовища у країнах Аль-Шама. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 - теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. – Харків, 2002.

У дисертації розглянуто еволюцію формування житлового середовища в країнах Аль-Шама з урахуванням комплексу діючих факторів. Визначені основні етапи розвитку формування житлового середовища. Виявлена функціонально-планувальна структура житлового середовища і арабського житла на різних етапах історичного розвитку. Розглянуті традиції регіонального зодчества. Визначені принципи формування житлового середовища. Розроблена методологічна модель його комплексного проектування. Викладені рекомендації з формування комфортного житла з урахуванням перспективних тенденцій його подальшого розвитку.

Ключові слова: житлове середовище, регіональні традиції, архітектурна композиція, архітектурне середовище, етапи історичного розвитку, просторова організація, комфортність житлового середовища, перспективи розвитку.

АННОТАЦИЯ

Хусам Халиль Бадра. Региональные традиции архитектуры жилой среды в странах Аль-Шама. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. -

Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры. – Харьков, 2002.

В диссертации рассмотрена эволюция формирования архитектуры жилой среды в странах Аль-Шама с учетом комплекса воздействующих факторов.

Обобщение зарубежного и отечественного опыта проектирования жилой среды в странах с жарким климатом позволило установить, что важнейшими факторами, определяющими структуру, содержание и условия развития жилой среды являются природно-климатические, историко-географические, религиозные, национально-бытовые, эколого-градостроительные, социально-демографические, эстетические, технико-экономические. Среди них первоочередным и определяющим является природно-климатический фактор, выявляющий целый ряд основных показателей развития и формирования жилой среды, и повлиявший на установление традиций регионального зодчества. Определена номенклатура основных типов жилища в процессе его эволюционного развития и выявлена специфика формирования жилой среды с учетом природно-климатического фактора.

На основании анализа историко-географических, социально-демографических, религиозных факторов установлено, что региональные особенности формирования архитектуры жилой среды в странах Аль-Шама определились в доисламский и исламский периоды развития.

На формирование жилой среды в доисламский период развития оказали влияние финикийская, греко-римская и византийская цивилизации. Установлено, что наибольшее воздействие на формирование архитектуры жилой среды оказала греко-римская цивилизация. Проанализировано её влияние на формирование архитектуры арабского жилища.

Определено, что исламский период развития жилой среды в странах Аль-Шама начал осуществляться с 7 века н. э. Этот процесс был достаточно сложным и осуществлялся в несколько этапов, обусловленных социально-историческим развитием общества.

В работе проведен анализ формирования архитектуры жилой среды в эти исторические этапы, рассмотрены особенности её дальнейшего развития.

Выявлена функционально-планировочная структура жилой среды и арабского жилища на изложенных этапах исторического развития. Рассмотрены традиции регионального зодчества. Определены принципы формирования архитектуры жилой среды. Разработана методологическая модель ее комплексного проектирования

Изложены рекомендации по формированию комфортного жилища с учетом перспективных тенденций его дальнейшего развития.

Ключевые слова: жилая среда, региональные традиции, архитектурная ком-

позиция, архитектурная среда, этапы исторического развития, пространственная организация, комфортность жилой среды, перспективы развития.

SUMMARY

Husam Khalil Badra. The traditions of regional architecture of inhabited environment in the Al-Sham countries. – Manuscript.

Thesis for Candidate's Degree in Architecture by Speciality 18.00.01 - Theory of architecture, restoration of architectural monuments. - The Kharkov State Technical University of construction and architecture, Kharkov, 2002.

In the dissertation the evolution of inhabited environment in the countries Al-Sham is examined in view of a complex of the influencing factors. The basic stages of development of formation of inhabited environment and Arabian dwelling at various stages of historical development is revealed functionally – planned. The traditions of regional architecture are considered. The principles of formation of inhabited environment are determined. The methodological model of its complex designing is developed. The recommendations for formation of comfortable dwelling are stated in view of the perspective tendencies of its further development.

Key words: dwelling environment, regional traditions, architectural composition, architectural environment, stages of historic development, spatial organization, comfort of dwelling environment, development perspective.

Підписано до друку 6. 05. 2002. Формат 60 x 84 1/16. Папір офісн.

Друк на різнографі. Обл. – Вид арк. 1,0 Тираж 100 прим. Замовлення № 2117

Харківська державна академія міського господарства

Сектор оперативної поліграфії ІОЦ ХДАМГ Україна, 61002, м. Харків,

вул. Революції, 12

АВ 51.861

М И С Т.

1000 ОНА

МИСТ